

Kaynak Metne Sadık Bir Tercüme: Salâhî'nin *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd*'deki Çeviri Tutumu *

Hüseyin Şıra

0000-0002-7690-2217

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ror.org/05ryem72

hsira@aybu.edu.tr

Öz

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Mânevî*'sinin Türk edebiyatına etkisi ve katkısı bilinen bir gerçektir. Başta Mevlevî tarikatının kendi çevresinde olmak üzere diğer tarikatların da büyük ilgisine mazhar olan *Mesnevî*'nin üzerine yazılmış pek çok şerh ile manzum ve mensur tercüme bulunmaktadır. Bunlardan şerhler içerisinde İsmail Ankaravî'nin kaleme aldığı şerh; tercüme arasında ise tam bir manzum tercüme olması dolayısıyla Süleyman Nahîfî'nin tercümesi en meşhurlarındandır. Bir Mevlevî şeyhi olan Şâhidî İbrahim Dede tarafından *Mesnevî*'nin her bir cildinden seçilen belirli sayıdaki beyitlerin her birinin beşer beyitle şerh edilmesi suretiyle kaleme alınan *Gülşen-i Tevhîd*'in yurt içinde ve yurt dışında birçok nüshası bulunmaktadır. 1298/1881'de basılan *Gülşen-i Tevhîd*'in bilinen en eski tercümesi Abdullah Salâhaddin Uşşâkî tarafından manzum bir şekilde yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise Mithat Bahari Beytur ve Afif Tektaş tarafından yapılan iki tercümesi daha mevcuttur. Bu çalışmanın temel hedefi, Salâhî'nin kaynak metne sıkı sıkıya bağlı sadık bir çeviri mi yapmış olduğu yoksa tercümesinde daha serbest bir tavrı mı benimsediğini belirlemektir. Bundan hareketle Salâhî'nin aynı aruz kalıbı ile metnin beyit sayısına herhangi bir ilave olmadan yaptığı manzum tercümenin metoduna dair bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemeye geçmeden önce tercümenin dil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuş, tercüme faaliyeti için kullanılan ifade ve tercüme sebebi belirtilmiştir. *Mesnevî*'den seçilen beyitler de dâhil olmak üzere kaynak metnin biçimsel yapısına sadık kalındığı anlaşılan tercümeyle dair ön plana çıkan metotların kelime değiştirme, kelime ekleme ve çıkarma şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Bunları yaparken daha çok vezni ve anlamı gözettiği anlaşılan Salâhî'nin tercümesinde zaman zaman farklı kelime tercihlerinde bulunduğu görülmüştür. İçinde yaşadığı kültür coğrafyasının unsurlarını da kullanmak suretiyle kimi yerlerde yerelleştirmeye de gitmiştir. Ayrıca beyitlerden bir kısmının tamamen, bir kısmının da sadece bir mısraının tercüme edilmemesinin sebepleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bir edebiyat dili olarak Farsça, Türklerin Müslüman olmasından sonraki süreçte hayatlarının pek çok alanında etkili olmuştur. Bundan hareketle Salâhî'nin de tercümesinde çok büyük tasarruflara gitmediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk İslam Edebiyatı, *Mesnevî-i Mânevî*, *Gülşen-i Tevhîd*, Şâhidî, Salâhî, Manzum Tercüme

Öne Çıkanlar

- Salâhî manzum bir şekilde tercüme ettiği *Gülşen-i Tevhîd*'e şekil olarak tamamen, mana itibariyle büyük oranda sadık kalmıştır.
- Bir mütercim olarak Salâhî'nin manzum bir metni yine nazmen tercüme etme cesaretini göstermesi şiirdeki iddiasını ortaya koyması noktasında önemlidir.
- Salâhî'nin tercümesinde takip ettiği yöntemler arasında kelime değiştirme, kelime ekleme ve çıkarma, kültürel ve coğrafi unsurları kullanma gibi hususlar bulunmaktadır.
- Salâhî'nin kullandığı kaynakları derkenârda belirtmekten çekinmemesi de dikkat çekici bir noktadır.
- Salâhî'nin bazı beyitleri ve mısraları tercüme etmemesinin, Farsçadaki birçok kelime ve yapının Türkçeye zaten yerleşmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Atıf Bilgisi

Şıra, Hüseyin. "Kaynak Metne Sadık Bir Tercüme: Salâhî'nin *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd*'deki Çeviri Tutumu". *Tetkik* 7 (Mart 2025), 9-25. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1593154>

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Akkuş danışmanlığında 2022'de tamamladığımız "Abdullah Salâhaddin Uşşâkî'nin <i>Terceme-i Gülşen-i Tevhîd</i> 'i (İnceleme-Metin)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
<i>Geliş Tarihi</i>	28 Kasım 2024
<i>Kabul Tarihi</i>	18 Şubat 2025
<i>Yayın Tarihi</i>	28 Mart 2025
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Faithful Translation to the Source Text: Salāhī's Translation Attitude in *Tarjama-i Gulshan-i Tawhīd**

Hüseyin Şıra

0000-0002-7690-2217

Ankara Yildirim Beyazıt University, Faculty of Theology, Department of Turkish Islamic Literature, Türkiye

[ror.org/05ryem72](mailto:hsira@aybu.edu.tr)

hsira@aybu.edu.tr

Abstract

The influence and contribution of Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī's *Mathnawī* to Turkish literature is an undisputed fact. There are numerous commentaries and verse and prose translations of the *Mathnawī*, which has attracted great interest from the Mawlawi order as well as other sects. Of particular renown are the commentary by Ismāil Ankaravī and the translation by Suleyman Nahifī, the latter being a complete poetic translation. Many copies of *Gulshan-i Tawhīd* composed by Shāhidī İbrahim Dede, a Mawlevī sheikh, have survived. This work consists of commentary on a selection of couplets from each volume of the *Masnavi*, with five couplets selected from each volume. Copies are found both in Turkey and abroad. The earliest extant translation of *Gulshan-i Tawhīd*, published in 1298/1881, was rendered in verse by Abd Allah Salah ad-Dīn Usshākī. Two further translations were produced during the Republican period, by Mithat Bahari Beytur and Afif Tektas. The primary motivation of this study is to explore whether Salāhī produced a translation that is faithful to the source text or adopted a more liberal approach in his translation. To this end, an analysis was conducted on the methodology of Salāhī's poetic translation, which was crafted in the same meter as the original text without adding to the number of couplets. Prior to undertaking this analysis, an examination was conducted of the linguistic and stylistic features of the translation, in addition to the terminology employed and underlying reasons for undertaking the translation. It was observed that the translation remained faithful to the formal structure of the source text, including the selected couplets from *Mathnawī*. The prominent methods identified in the translation process involved word substitution, addition, and omission. While employing these methods, Salāhī prioritized maintaining the meter and meaning of the text. However, he did occasionally opt for different word choices and, by incorporating elements from the cultural geography in which he lived, he localized certain parts of the text. Furthermore, the study sought to identify the reasons why some couplets were entirely untranslated or only partially translated (e.g., one line of a couplet). As a literary language, Persian significantly influenced various aspects of Turkish life after the adoption of Islam. In light of this, it is understood that Salāhī refrained from making substantial alterations to the original text in his translation.

Keywords

Turkish Islamic Literature, *The Mathnawī*, *Gulshan-i Tawhīd*, Shāhidī, Salāhī, Poetry Translation

Highlights

- Salāhī demonstrated a high level of fidelity to the Gulshan-i Tawhid, translating it both in verse and to a significant extent in terms of meaning
- Significantly, as a translator, Salāhī exhibited remarkable courage in translating a verse text into verse, a move that was pivotal in substantiating his claims in the domain of poetry.
- The translation process entailed a range of methods, including the alteration of words, the addition and removal of words, and the incorporation of cultural and geographical elements.
- It is also noteworthy that Salahi does not hesitate to mention the sources he uses in the margin of the page.
- It can be suggested that Salāhī's decision not to translate certain couplets and lines may stem from the fact that many words and structures in Persian had already become integrated into Turkish.

Citation

Sira, Huseyin. "Faithful Translation to the Source Text: Salāhī's Translation Attitude in *Tarjama-i Gulshan-i Tawhīd*". *Tetkik* 7 (March 2025), 9-25.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1593154>

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Abdullah Salāhaddin Uşşâkî's <i>Terceme-i Gülşen-i Tevhîd</i> (Review-Text)", supervised by Prof. Dr. Mehmet Akkuş (Ankara: Ankara University, Institute of Social Sciences, PhD Thesis, 2022).
<i>Date of submission</i>	28 November 2024
<i>Date of acceptance</i>	18 February 2025
<i>Date of publication</i>	28 March 2025
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Türklerin Müslüman olmalarıyla birlikte Kur'an ve hadis başta olmak kaydıyla dinî ilimlerle ilgili pek çok eser tercüme edilmiştir. Bunun yanında Arap ve Fars edebiyatının meşhur eserleri de manzum, mensur veya her iki tarzı da kullanmak suretiyle Türkçeye kazandırıldığı bilinmektedir. Bilhassa Osmanlının, tercüme, şerh, hâşiye ve ta'likât gibi faaliyetler noktasında zengin bir literatüre sahip olduğu bir gerçektir. Bu minvalde "Arap edebiyatından *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Emâlî* ve *Kasîde-i Münferice* gibi eserler, Fars edebiyatından da *Bostan*, *Gülîstan*, *Tezkiretü'l-evliyâ*, *Pend-i Attâr*, *Mantıku't-tayr* gibi müşterek İslâmî edebiyatların çokça okunan metinlerinin tercüme edilmesi de kaçınılmaz bir sonuç olmuş; asırlar içerisinde isimleri zikredilenlerle birlikte pek çok ilmî, tasavvufî, ahlâkî, felsefî ve edebî eserin tercümesi gerçekleştirilmiştir."¹ Bu noktada Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Mânevî*'si de büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve Osmanlı dönemi tercüme geleneğindeki yerini almıştır.²

Salâhî'nin tercümesinin kaynak metni olan *Gülşen-i Tevhîd*, Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede (öl. 957/1555) tarafından *Mesnevî*'den seçilen 598 beytin beşer beyitle Farsça şerh edilmesi suretiyle kaleme alınmıştır.³ Seçilen beyitler 100'er tane ilk dört ciltten 99'ar tane de son iki cilttendir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserde aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbı kullanılmıştır. Eldeki bilinen en eski ve bu çalışmada da tercümeyle karşılaştırmak üzere kullanılan nüsha, DTCF Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü Muzaffer Özak I 902 numaralı nüshadır.⁴

Şâhidî'nin yanı sıra *Mesnevî*'den rastgele seçilmiş beyitlere beşer beyitle yapılmış Çevrî

¹ Hüseyin Şıra, *Abdullah Salahâddin Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i (İnceleme-metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 136. Tercüme hareketlerine dair genel bir bilgi için bk. Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/498-504.

² Bu çalışmanın sınırlarını açacağı için Osmanlı tercüme geleneği üzerinde durulmayacaktır. Sadık Yazar'ın bakir bir alan olarak nitelendirdiği Osmanlı tercüme geleneğine dair çalışmalardan bir kaçışunlardır: Cemal Demircioğlu, *From Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005); Cemal Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016); Saliha Paker, "Tercüme ve Nazire olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları (Cem Dilçin Armağanı)* 33/2 (2009), 89-110; Sadık Yazar, "Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 248-293; Sadık Yazar, "Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60/1 (2020), 153-178.

³ Şâhidî'nin hayatı ve eserlerine dair bilgi için bk. Mustafa Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1866), 2/15-16; Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin Esmâü'l-müellifin ve Âsârü'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1951), 1/27; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, ed. Mustafa Çiçekler (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016), 1/99-101; İlhan Genç, *Esrar Dede: Tezkire-i Şua'râ-yı Mevleviyye: İnceleme, Metin* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2000), 153-155; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 132; Rıdvan Canım, *Latîf - Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsiratü'n-nuzama: (İnceleme-Metin)* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2000), 290-292. Bu temel kaynaklardan başka eserleri üzerine yapılan çalışmalar ve değerlendirmeler için bk. Hüseyin Şıra, *Abdullah Salahâddin Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i (İnceleme-metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 11-27.

⁴ Bu nüshaya dair bilgi için bk. Şıra, *Abdullah Salahâddin Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i*, 18.

(öl. 1065/1654) ve Adnî Receb Dede (öl. 1100/1689)'nin de Türkçe şerhleri bulunmaktadır.⁵ Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî (öl. 1197/1783) tarafından yapılan manzum tercümenin iki nüshası tespit edilmiştir.⁶ Bunlar Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmalar koleksiyonunda kayıtlı 7752 numaralı nüsha (M Nüshası) ile Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Koleksiyonunda kayıtlı 174 numaralı nüshadır (S Nüshası).⁷

Şâhidî'nin Mevlevî yolunun salıklarına rehberlik etmesi düşüncesiyle Farsça yazdığı *Gülşen-i Tevhîd* Salâhî'nin manzum tercümesi yoluyla Türkçeye kazandırılmıştır.⁸ Bu çalışmada Salâhî'nin kaynak metne sadık bir mütercim mi yoksa telif bir tercüme yapmak suretiyle geleneksel bir tutum mu sergilediği üzerinde durulacaktır. Buna dair tespitlere geçmeden önce tercümenin dil ve üslup özellikleri üzerinde durulacak, tercüme faaliyetini tespit etmek için kullanılan ifade ile kaynak metnin tercüme edilmesinin nedeni ifade edilecektir. Daha sonra mütercimin tercümesinde takip ettiği yöntemlere dair örnek beyitler üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.⁹

1. Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'in Dil ve Üslup Özellikleri

1.1. Dil Özellikleri

Gülşen-i Tevhîd'i manzum bir şekilde tercüme eden Salâhî, kaynak metnin sınırları dışına çıkmamayı tercih etmiştir. Bu durum onu dil ve üslup açısından sınırlamıştır. 3788 beyitlik bir manzumenin aynı vezinde yazılmasının yanında beyit sayısına herhangi bir ekleme yapılmaması da tercümenin diline yansımıştır.

Kaynak metnin, seçilen beyitleri kısaca açıklayarak beşer beyitle birbirine bağlayan bir düşünceyle hazırlanmış olması mütercimi dil noktasında zorlayan başka bir husustur. Hem kaynak metnin anlamını hem de biçimini korumak suretiyle Salâhî'nin kelime seçimlerinde rahat hareket etmemiştir. Ayrıca Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd*'den başka Farsça eserler yazmasına ve Farsça-Türkçe manzum bir sözlük hazırlamasına rağmen bir Türk

⁵ Cevrî ve Adnî Receb Dede'nin hayatları ve eserlerine dair bk. Hüseyin Ayan, *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1981); Hüseyin Ayan, "Cevrî İbrahim Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/460-461; Zehra Göre, *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004); Yeliz Alkaya, *Cevrî, Hall-i Tahkikât ve 'Aynü'l-füyûz İnceleme-Metin (1b-36b)* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁶ Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin hayatı ve eserlerine dair detaylı bir bilgi için bk. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2015), 5/429-444; Mehmet Akkuş, *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Hikemiyat Yayınları, 2020); Semih Ceyhan, "Salâhî Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/17-19.

⁷ Nüsha bilgileri için bk. Şıra, *Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i*, 158-161. Çalışmada kaynak metinden verilen örnek beyitler DTCF Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü Muzaffer Özak I 902 nolu el yazmasından, tercümeden verilen örnek beyitler ise Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmalar koleksiyonunda kayıtlı 7752 numaralı nüshadan (M Nüshası) alınmıştır. Beyitlerin numaralanmasında ise tez çalışması esas alınmıştır. Hem kaynak metinden hem de Salâhî'nin manzum tercümesinden verilen örnekler beyitlerin varak numaraları dipnotlardaki kalabalığı azaltmak adına ilgili beyitlerin yanında parantez içerisinde belirtilecektir.

⁸ *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd*'in konusu, kaynakları ve şekil özelliklerine dair bilgiler bu yazının sınırlarını aşacağı içi burada verilmemiştir. Detaylı bilgi için bk. Şıra, *Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i*, 34-135.

⁹ Salâhî'nin tercümede kullandığı metotlar gösterilirken tek örnek kullanılmıştır. Daha fazla örnek için bk. Şıra, *Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i*, 146-157.

olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁰ Bunların yanı sıra Şâhidî'nin Farsça gramer bilgisinin ve yazım yeteneğinin, kaynak metnin dil ve üslup noktasında temel seviyede Farsçayı bilen birisi için yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

Salâhî'nin de sahip olduğu ilmi ve edebi birikimiyle bu tercümede zorlanmadığı anlaşılmaktadır. Birbirini etkileyen Türk ve Fars edebiyatının kullanılan dil malzemesi açısından müşterekleri bulunmaktadır. Bunları Salâhî'nin tercümesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Farsça kökenli olmakla birlikte tercümede “pâk, handân, hemdem, hor, âşikar, mest, yâdigâr, rûşen” vb. Türkçeye mal olmuş birçok kelime kullanılmıştır. Bunların yanında Salâhî, “uğrı, ıssı, irgürmek, çapmak, eğrirek, oluben, olisar, yumak” gibi kelimelerle Türkçenin imkânlarını tercümesine yansıtmayı da bilmiştir. “Yumak” fiilinin birçok yerde tercih edildiği beyitlerden birisine şu örnek verilebilir:

“Kaṭre-i cânîñ yuyasın ḥâkden

Tâ ıresin baḥr-i bî-pâyâna sen” (1001. beyit, vr. 42b)

Dilin imkânlarını kullanma hususunda 2827. beyitte “yıkayıp temizleyesin veya kurtulasın” anlamındaki “başına su koyasın” deyimine yer verilmesi, yine bazı ifadelerin halk arasındaki söyleyişinde geçtiği şekliyle tercüme edilmesi, metnin dil özelliklerini göstermesi noktasında önemlidir. Bir misal olarak “çömlük” kelimesinin halk ağzında geçtiği şekliyle “çölmek” olarak kullanıldığı beyit şöyledir:

“Doldurupsun her ṭa‘âmdan mi‘deñi

Çölmeğññ ḳaynatmadasıñ ey deni” (2867. beyit, vr. 120b)

2783. beyitteki “binbaşı” ve “subaşı” terimleri ise hem terminolojik olarak hem de kullanılan dil noktasında mütercimnin metne yaklaşımı noktasında dikkat çekici bir misaldir. Kaynak metinde olmamasına rağmen Osmanlı'nın askerî terminolojisinde yer alan “binbaşı” ifadesinin eklendiği görülmektedir. Ayrıca köy reisi/ağası anlamındaki “sâlâr-i dih”in karşılığı olarak fethedilen şehir ya da köylerin emniyetinden sorumlu kişi anlamındaki “subaşı” kullanılarak kelime değiştirme metodu uygulanmıştır. Bununla ilgili beyit şöyledir:

“Aşḳa ḳulluḳ şâhlıḡa birbaşıdır

‘Aşḳın yanında şeh şūbaşıdır” (2783. beyit, vr. 117a)

Kaynak metinde ve tercümede ön plana çıkan üslup özelliklerinden birisi beşer beyit şeklinde yazılan şerhlerin sonuncusunun seçilen sonraki beyte anlam bakımından yakınlığıdır. Burada yapılmaya çalışılanın, birbirleriyle ilgisi bulunmayan seçilmiş beyitler arasında irtibat kurma çabası olduğu anlaşılmaktadır. Metnin neredeyse tamamında uygulanan bu irtibatlandırmaya dair şöyle bir örnek verilebilir:

“Çâre ḳıl ben ‘âcize bî-çâreyem

Revzen aç tâ ki cemâliñi görem (974. beyit)

Çâre ile pürdür ‘âlem yoḳ saña

Tâ ki revzen açmaya ol Ḥaḳ saña” (975. beyit, vr. 41b)

¹⁰ Şâhidî'nin Farsçasını yeterli görmeyen Gölpınarlı'nın değerlendirmeleri için bk. *Tuhfe-i Şâhidî*'nin ise yazıldığı devirden sonra Osmanlı döneminde Farsça öğrenmeye başlayan hemen herkesin müracaat ettiği ilk kitap olduğu yönündeki düşünce ve değerlendirmeler için bk. Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça - Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme - Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993), 53-54.

Beyitlerin konularının ifade edildiği notların hâricinde siyah mürekkeple yazılmış olanlarda ise genellikle tercümede tercih edilen kimi kelimelerin anlamlarının verildiği görülmektedir.¹¹ Bunlardan bir kısmında “Ahterî”, “Nimetullah” ve “Muhtâr” gibi alıntı yapılan kaynakların isimleri de yer almaktadır. Bu durum hem kullandığı sözlüklere dair bir fikir vermesi hem de kaynaklarını belirtmekten çekinmemesi adına mütercimın tutumuna dair dikkate şayan bir husustur. Bazen kısa, kimi zaman da uzun yazılmış olan bu notlara örnek şunlardır:

719. beyitteki “jerf” kelimesi için sadece “derin ma'nâsına” yazmakla yetinilirken 765. beyitteki “-ken” yardımcı fiilline dair “Kenden kızmağ ve kıymağ ve deri yüzmek ve çıkarmağ ve yolmağ ve yonmağ ma'nasına gelür.” denilmek suretiyle daha uzun bir not yazıldığı görülmektedir.

1131. beyitteki “harîf” kelimesine dair “el-ḥarîf şatu bâzâr itdigin kimse hem-şan'at ma'nâsına bunda refîk murâd olunur. el-Ḥiref bi't-taḥrîk fesâdü'l-akli mine'l-kibri el-ḥarîf bi-kesri'r-râ'i yaşadığından ‘aklı fesâda varmış kişi Ahterî”¹² şeklindeki notta kelimenin Türkçe anlamı verilmiş, sonra *Ahterî-i Kebîr*'deki bilgiye göre farklı hareketlere göre okunduğunda değişik anlamlarının olduğu da eklenmiştir.¹³ 3009. beyitteki “Anân” ile 3489. beyitteki “el-Celdiyyü” kelimesi için *Ahterî*'den alıntılarla yapılan tanımlamalar görülmektedir.¹⁴

1731. beyitte “ḥas” kelimesi *Ni'metullah Lugatı*'nden aktarılarak “ḥas bed-gevher ü nâkes ü çer çöp ve rende yongaşı”¹⁵ şeklinde not düşülmüştür. 3189 beyitteki “humre” için yazılan notta da aynı sözlükten istifade edildiği görülmektedir.¹⁶

3555. beyitteki “merc” kelimesi için yazılan not şöyledir: “Merece'l-emre ve'llezîne ihtalaṭa ve babühü ṭarbü izṭirabe ve minhü el-hercü ve'l-merc ve teskinü'l-merci li'l-izdivâci Muhtâr”¹⁷

1.2. Üslup Özellikleri

Gülşen-i Tevhîd, tasavvuf yoluna girenlere uyulması gereken tavsiyeleri içeren rehber niteliğinde bir eser olması dolayısıyla metinde öğütleyici bir üslubun hâkim olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bir tarikat şeyhi olarak Salâhî de benzer bir ifade tarzını

¹¹ Bu notlar kaynak metnin el yazması nüshalarından ulaşabildiklerimizde de yer almamaktadır. Dolayısıyla bunların Salâhî ya da müstensihler tarafından yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

¹² Abdullah Salâhî, *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd* (Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, 7752), 48a.

¹³ Mustafa b. Şemseddin Ahterî, *Ahterî-i Kebîr* (İstanbul: Matbaatü'Âmire, 1293), 1/241.

¹⁴ “Anân” kelimesi için bk. Mustafa b. Şemseddin Ahterî, *Ahterî-i Kebîr*, 2/65. “el-Celdiyyü” kelimesi için bk. Ahterî, *Ahterî-i Kebîr*, 1/164.

¹⁵ Salâhî, *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd* (M nüshası), 73a. Kelimenin *Nimetullah Lugatı*'nde geçtiği yer için bk. Ni'metu'llâh Ahmed, *Lügat-i Ni'metu'llâh* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 176.

¹⁶ Ni'metu'llâh Ahmed, *Lügat-i Ni'metu'llâh*, 181.

¹⁷ Bu nottaki eser, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin (öl. 400/1009'dan önce) *Tacü'l-luga* isimli Arapça sözlüğüne Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî'nin (öl. 666/1268'den sonra) *Muhtârü's-sıhah* isimli muhtasarıdır. Derkenardaki notun *Muhtârü's-sıhah*'ta geçtiği yer için bk. Muhammed b. Ebü Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-sıhah*, nşr. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 1999), 292. Esere, müellifine ve muhtasarını yazana dair bilgi için bk. Hulusi Kılıç, “Tâcü'l-luga”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/356-357; Hulusi Kılıç, “Cevherî, İsmâil b. Hammâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/459; Hüseyin Elmalı, “Râzî, Muhammed b. Ebü Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/487-488.

benimsemiştir. Metinde “ol, olsa, ola, olasin, olma, olmayaydı, eyle, eylersen, kıl, kıla, it, ide, idersen, vir, virme, bul, ola gör, var git, gerek, gerekdür” şeklindeki ifadelerin çokça geçmesi eseri bir nasihat kitabı hüviyetine sokmuştur. Bu doğrultuda kaynak metinde güzel ahlaklı olmayı tavsiye eden ve yapılması gerekenlerden veya sakınılması gereken davranışlardan bahseden beyitlerdeki tasavvufi kavramlar ile makam, hâl, tavır ve kişilerin anlatılma biçimi de tercümeğe yansımıştır. Öğüt verici nitelikteki beyitlere verilebilecek bazı örnekler şunlardır:

“Ey dil evvel kibr ü künden pāk ol
Şoñra sen *el-Ḥamd* oķu çālāk ol

Ḥamd oķu ol Ḥālîķ-ı Maḥmūd'a sen
Bî-riyā hem ‘ābid ol Ma‘būda sen

‘Ābid-i maķbūl olur iseñ eger
Ḥāmid ü maḥmūd olursun ey püser

Olasın maķbūl-i ol Şāhib-kerem
K’itdi künden kevnî ol icād hem” (2301-2304 arası beyitler, vr. 97a)

Birbirini takip eden bu dört beyitten ilk üçünde bir müridin kaçınması gerekenler belirtilmiş ve yapıldığında Cenâb-ı Hakk’a makbul bir kul olunabileceği durumlar açıklanmıştır. Dördüncü beyitte ise Allah’ın kâinatı yaratmasından bahsedilmeye başlanmış ve devamındaki beyitlerde Allah’ın yeryüzünde ve gökyüzünde yarattıklarıyla ilgili bilgiler verildikten sonra şu dua beytine yer verilmiştir:

“Urma mühr-i ķahrıñı ey Zül-minen
Bu dil-i şürîde-i mecnūna sen

Sen bu mir’ât-ı ḥavāssa ķıl cilā
Tā ki ḥüsnüñ ola anda rü-nümā” (2314 ve 2315. beyit, vr. 97b)

Bu üslubun, kaynak metin dolayısıyla tercümede de sıkça kullanıldığını söylemek mümkündür.

Üsluba dair diğer bir husus ise mütercim, beyitlerin tercümesinde daha fazla şey söyleme düşüncesiyle beyitler ilave etseydi bu defa bir şerhi şerh eden konumuna düşmüş olacaktı. Önceki devirlerde sıkça örnekleri görülen ve çoğunlukla da tercih edilen bu telif-tercüme diye isimlendirilen metodu tercih etmeyen mütercimin kaynak metne olan sadakati böylelikle anlaşılabilir olacaktır. Ayrıca nidâ ifadeleri kullanmak suretiyle bazı eklemeler yapması da mütercimin zaman zaman tasarrufta bulunduğunu göstermektedir. Kaynak metinde de sıkça tercih edilen seslenme ifadeleriyle birlikte kullanılan “püser”, “fetâ”, “civân” vb. kelimelerin tercümeğe de aynen alındığı, hatta Salâhî tarafından bazı yerlere eklenmek suretiyle sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu doğrultudaki kelimelerin başlarında genellikle “ey” ya da “yâ” bulunmakla birlikte şu ifadelerin de kullanıldığı tespit edilmiştir: “Hudâ, Rabbenâ, Vedūd, Kubâd, azîz, hâlîl, tâlib, selîm, emîn, fudûl, lebîb, fülân, püser, fetâ, civân, gulâm, ahî, birâder, yâdigâr, yâr, yâr-i gâr, amû, dede, nigâr, mihân, şehâ, pâdişâh, saîd, sikât, rehrevân, gedâ, bî-haber, bî-beşer, bî-hired, müstehân

anûd, denî, kaltaban, figân, şahbâz, âdemî ve beğim.”¹⁸ Farklı bir tutum olarak kaynak metinde olmayan, fakat mütercimim kullandığı “begim” hitabının geçtiği beyit örnek verilebilir:

“Kimse bilür mi bu esrârı begim
Kim durur merdûd-ı Hağ muhtâr kim” (3485. beyit vr. 146b)

2. Tercüme Faaliyetini Belirtmek İçin Kullanılan İfade

Tercümesinin başına yazdığı mensur mukaddimesinde Salâhî, *Gülşen-i Tevhîd*'i meydana getirirken Şâhidî'nin takip ettiği metodu anlatmış, fakat kendi tercüme yöntemiyle ilgili bir bilgi vermemiştir. Mukaddimenin sonundaki “lisân-ı Türkî üzere ictirâ olundu” ifadesini kullanmakla yetinen Salâhî'nin kendi döneminden yaklaşık 250 yıl önce yazılan bir eseri tercüme etme cüretini gösterdiği anlaşılmaktadır.¹⁹ “İctirâ” ifadesinin kullanılmasından dolayı eserin Osmanlı tasavvuf geleneğinde, bilhassa Mevlevîler arasında çok okunduğu göz önüne alındığında bir çekince içinde olduğu düşünülecekse de Salâhî, eseri tercüme etmek suretiyle bunun böyle olmadığını göstermiştir.

3. Eserin Tercüme Sebebi

Türkçeye tercüme edilen eserlerde güdülen gaye “muhatabın öğrenci olması, bir meslek grubu olması, idarî-siyasî bir irâde olması, Türkçe konuşan halkın faydalanabileceği bir eser olması ve dil bilinciyile hareket edilmesi” şeklinde beş başlık altında toplamıştır.²⁰ Salâhî, Osmanlı dönemi tercümelerinde tercih edilen bu sebeplerinden halkın faydasına olması yolunu tutmuştur. Bu durum mensur mukaddime de geçen “mütâlaası mir'ât-i kalbe safâ ve çeşm-i câna cilâ-bahş olmağın nefî 'âmm olsun için” ifadesinde açıkça görülmektedir.

Herhangi bir kimseye takdim edilmeyip belirli bir meslek erbabını da muhatap almayan bu tercümede Salâhî'nin, öğrenci/müritlerine yönelik bir rehber kitap olması düşüncesiyle bu tercümeye giriştiğini söylemek mümkündür. Bunun anlaşıldığı nokta ise mütalaa edilme suretiyle derinlikli bir okuma yapılarak bu tercümenin okuyanların kalbinde bir huzur ve neşe oluşturmasının temennisinde bulunulmasıdır. Ayrıca kaynak metnin yaygın bir şekilde okunup istinsah edildiği bir ortamda bulunması, Salâhî'nin bu eseri tercümeye girişmiş olması ihtimalini de akıllara getirmektedir.

4. Tercüme Metodu

Daha evvel belirtildiği üzere Salâhî, kaynak metindeki beyit sayısına sâdik kalmış, Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd*'e dair yazdığı mukaddimeyle *Müfredât-ı Mesnevî* için yazdığı dîbâceyi de motamot tercüme etmiştir. Takip ettiği usulle ilgili tercümesinin başında kaleme aldığı mensur mukaddime de bir bilgi bulunmayan mütercimim, eserin büyük bir bölümünde Ağâh Sırrı Levend'in tasnifine göre, kelime kelime olmamakla birlikte asla sadık kalarak bir tercüme

¹⁸ Bu kelimelerin kullanım sıklığına dair bilgi için bk. Şıra, Abdullah Salahâddin Uşşâkî'nin *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd*'i, 143.

¹⁹ Tercüme faaliyetine girişilirken kullanılan ifadelerle dair bilgi için bk. Saliha Paker, “Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 40-46; Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 180-194.

²⁰ İhsan Fazlıoğlu, “Osmanlı Döneminde ‘Bilim’ Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşumundaki Yeri ve Önemi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 3 (Mart 2003), 162-182.

yöntemini benimsediğini söylemek mümkündür.²¹ Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta Salâhî'nin tek bir metot takip etmediğidir. Bunun anlaşılabilmesi içinse eserdeki tercüme metotlarını örneklerle anlatmak yerinde olacaktır.²²

4.1. Kelime Değiştirme

Osmanlı'nın ilim, irfan, kültür, medeniyet ve edebiyat havzasında “elsine-i selâse” diye bilinen Türkçe, Farsça ve Arapçanın imkânlarından yararlanmak suretiyle bir kelime, kavram ya da ifadenin farklı şekillerde söylenmesi mümkün olabilmiştir. Bunun verdiği rahatlıkla kısaca “müradifi müradifine” şeklinde tanımlanabilecek olan kelime değiştirme yönteminin tercümenin geneline hâkim olduğu görülmektedir.²³

Farsça manzum bir eser olan kaynak metnin, nazmen yapılacak bir tercümesi için avantajları da dezavantajları da bünyesinde barındırdığı bir gerçektir. Anlamı değiştirmeden aynı aruz kalıbıyla ve beyit sayısında bir artırma yapmadan gerçekleştirilecek bir tercümenin zorluğunun kelime tercihinde en etkili husus olduğu ise aşikârdır. Çoğu yerde kafiye kelimelerini bile değiştirmeyerek mütercim, bu zorluğu ne derece yaşadığını pek çok yerde göstermiştir. Bir zaaf gibi görülmesine karşın bu durumun yadırganacak bir yanının olmadığı ve ortak bir dil dairesi ekseninde ifade bulan Osmanlı Türkçesinden kaynaklandığı daha önce ifade edilmişti.

Mütercimin metin boyunca çokça tercih ettiği yöntem bir cümle yapısında sadece Farsça eylemin/yüklemün tercümesi suretiyle gerçekleştirdiği kullanımlarına örnek şu beyitte verilebilir:

(vr. 7b) “علت عاشق ز علتها جداست ** عشق اصطرلاب اسرار خداست”

“‘illet-i ‘āşıkdur ‘illetden cüdā

‘Aşkdur usturlâb-ı esrâr-ı Hudâ” (243. beyit, vr. 11a)

Örnek beyitte cümlelerin yapısında herhangi bir değişim olmadığı, yalnızca Farsça eylem bildiren “est” yerine “dur/dür” eki getirilerek beyte en az müdahalenin yapıldığı görülmektedir. Metin boyunca bu durumla çokça karşılaşılmaktadır. 326. beyitte “olma” anlamındaki “mebâş” fiili tercüme edilmemiştir.

(vr. 9b) “مهين ز مردان خدا غافل مباش ** جست و جو کن در طلب کاهل مباش”

“Merd-i Haḳ’dan ey püser gâfil me-bâş

Cüst ü cū it kıḳ taleb kâhil me-bâş” (326. Beyit, vr. 14b)

Bu tercihte kafiye ve rediften kaynaklı bir vezin zaruretinin de gözetildiğini söylemek mümkündür.

Kaynak metinde eylem/yüklemün yerine “öyleyse, şu hâlde, imdi” anlamındaki “pes” ile

²¹ Agâh Sırrı Levend’in dörtlü tasnifi ve örnekleri için bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 1/80-88.

²² Salâhî'nin tercüme metodunun tespiti ve metne tatbikinde büyük ölçüde şu çalışmalardan istifade edilmiştir: Kenan Özçelik, *Âşık Çelebi Terceme-i Ravzatü’ş-Şühedâ (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2016), 42-64; Kenan Özçelik, “Âşık Çelebi'nin Ravzatü’ş-Şühedâ Tercümesinde Metodik Uygulamalar”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/17 (2016), 265-280. Ayrıca şu çalışmalara da başvurulmuştur: Mine Yazıcı, *Çeviribilimin Temel Kuram ve Kavramları* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2010); Nedret Kuran Burçoğlu, *Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2010).

²³ Bu metodu daha genel bir ifadeyle “Tercüme-i tahte’l-lafzî” şeklinde isimlendiren Abid Nazar Mahdum’un tasnif ettiği tercüme metotlarına dair bilgi için bk. Abid Nazar Mahdum, *Ravzatü’ş-Şühedâ ile Hadîkatü’s-Süedâ Mukayyesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001), 14-24.

“üstelik, bir de dahası” anlamındaki “hem” vb. kelimelerin tercümede sıkça tercih edildiği görülmektedir. Şu beyit örnek olarak verilebilir:

(vr. 24a) “شود محقق همچو خيگ پر عسل ** شود مقلد خيگ پر باد ودغل”

“Pes muhakkik şanki hîk-i pür-‘asel

Hem muḳallid hîk-i pür-bâd u deḡal” (911. Beyit, vr. 39a)

Mütercim, eylem/yüklemden başka bazı yerlerde isim ve sıfatlarda kelime değişimine gitmiştir. Buna örnek ise şu beyitte görülmektedir:

(vr. 72a) “هر چه جز عشقت شد ماکول عشق ** دو جهان یک دانه پیش نول عشق”

“Mâ-sivâ-yı ‘aşḡ olur me’kûl-ı ‘aşḡ

Dü-cihânî loḡma ider nûl-ı ‘aşḡ” (3045. beyit, vr. 128a)

Beytin ilk mısraında daha rahat davranan mütercim, “her çi cez” ifadesini “mâsivâ” kelimesiyle tercüme etmiş, fakat aynı cesareti kafiye için gösterememiştir.

Yine Salâhi’nin, Mısır’da Hekimoğlu Ali Paşa himayesinde bulunması, tercümede kelime değişimlerinde kimi yerel unsurları kullanmak suretiyle tasarruflarda bulunduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Şu beyit buna örnek gösterilebilir:

(vr. 75a) “آب جيحون را اگر نتوان کشيد ** هم ز قدر تشنگی نتوان برید”

“Nil’i cümle içmede ḡâbil deḡil

Teşnelikden ḡanmada ḡâbil deḡil” (3195. beyit, vr.134b)

Mesnevî’nin 6. cildinden seçilen beyitlerin kaynak metinde yer aldığı bölümün ilki olan bu beyitte geçen “Ceyhun” nehrinin, Orta Asya’daki en uzun ırmaklarından biri olması ve Belh’ten de geçmesi dolayısıyla Mevlânâ tarafından tercih edildiği düşünülebilir.

Aynı durum, Salâhi’nin bir müddet Mısır’da yaşamış olması dolayısıyla, bildiği bir coğrafyadan örnek vererek anlamı güçlendirmek düşüncesiyle dünyanın en uzun akarsuyu olan “Nil”i tercih etmesini doğal hâle getirmektedir.

Mütercimin Eski Türkçe kelimeleri kullanmayı tercih ettiği yerlere verilebilecek bir örnek ise şöyledir:

(vr. 33b) “دائما در سنگ لآخ پر خطر ** پای او لغزد ز ند بر سنگ سر”

“Seng-lâḡ-ı pür ḡaḡarda ey püser

Ayaḡı sürçer urur her senge ser” (1385 beyit, vr. 58b)

Beytin ilk mısraında “dâima” kelimesinin yerine “ey püser” nidâ ifadesi gelmiş, ikinci mısraında ise “kaymak” anlamındaki “laḡzid”in yerine “sürçer” kelimesi tercih edildiği görülmektedir. Bu örnekten hareketle istediğinde mütercimin karşılık olarak Türkçe kelimeleri pekâlâ kullanabileceği anlaşılmıştır.

4.2. Kelime Ekleme/Çıkarma

Mütercim kelime ekleme ve çıkarmayı farklı şekillerde yapmıştır. Bunlardan sık kullandığı ise bir seslenme ifadesiyle yaptığı eklemidir. “Fetâ, gedâ, cânâ, püser, birader, eyâ, ey amû, dede, ey cehûl, es-salâ” vb. ifadeler kullanarak yapılan bu eklemelere şu beyit örnek olarak verilebilir:

(vr. 8a) “تا نپنداری تو ایشان را بشر ** کرده اند ایشان ازین هستی سفر”

“Anları ḡannetme sen cânâ beşer

Varlığından eylemiş anlar sefer” (263. beyit, vr. 12a)

Tercümedeki “ey sevgili, ey cânım” anlamındaki “cânâ” kelimesinin ilk mısraa vezin gereği ilave edildiği anlaşılmaktadır. Kaynak metinde de uygulanan ve kimi yerlerde

Salâhî'nin de eklediği bu tür seslenme ifadelerinin metin boyunca kullanıldığı görülmektedir.²⁴

Nidâ ifadelerinden başka kelime ekleme ve çıkarma yöntemi için şu beyit örnek verilebilir:

(vr. 18b) “چيست قدر ممت خاك پايمال ** پيش قدر ذو الجلال لا يزال”

“Bir avuç toprak durur miğdar-ı **nâs**

Zü'l-Celâl'in kadrine irmez **kıyâs**” (682. beyit, vr. 29b)

Kaynak metinde olmayan “nâs” ve “kıyâs” kelimeleri tercümede olduğu görülmektedir. Buradaki dikkat edilmesi gereken nokta kaynak metindekiyle tercümedeki muhatabın aynı olamamasıdır. Kaynak metinde karşıdaki kişiye hitap edilirken, tercümede genelleme yapılarak insanların hepsi muhatap alınmıştır. Bunu ilk mısradaki “nâs” ifadesi tam olarak ifade etmektedir. İkinci mısradaki “kıyas” kelimesi kaynak metinde yer alan Cenâb-ı Hakk'ın değerinin yanında anlamındaki “pîş-i kadr-i Zü'l-Celâl” ifadesinde geçen “pîş” kelimesi çıkarılarak eklenmiştir. Beyitte insanla Allah Teâlâ'nın değerleri arasında bir karşılaştırma yapılması tercümede anlama en uygun kelimenin “kıyas” olarak seçilmesi doğal bir hâle gelmiştir. Burada “lâ-yezâil” sıfatı da tercümeden çıkarılmak suretiyle bir kelime eksiltilmesi yapıldığı görülmektedir.

Salâhî, bazı yerlerde kelime çıkartarak kısmen de olsa anlama müdahale edecek birtakım tasarruflarda bulunmuştur. Bunlardan birine örnek şöyledir:

(vr. 30a) “پس تو بگشا چشم و بنگر حال چيست ** در چه کاري هم رت در راهه کيست”

“Aç gözün bir kez nazar kıl hâl nedür

Sen ne işdesin ya bu ahvâl nedür” (1158. beyit, vr. 49a)

Beytin ilk mısranın anlamdan ödün vermeden, ama “inceleyerek ve düşünerek bakmak” anlamındaki “nazar kılmak/etmek” deyimini de kullanılarak Türkçe'nin imkânları dâilinde tercüme edildiği görülmektedir. Buna karşın ikinci mısradaki “yol arkadaşın kim” ifadesi çıkarılarak yerine mısraın başındaki “Sen ne işdesin” sorusunun devamı niteliğindeki “ya bu ahvâl nedür” ile tercümenin tamamlandığı görülmektedir.

Tamamı tercüme edilmeden bırakılmış beyitler arasında *Mesnevî*'den seçilmiş olanlarından şu ikisi dikkat çekicidir. Beyitlerden ilkinin tamamı Arapçadır. İkincisindeyse ilk mısra Farsça diğer mısra her ne kadar Arapça bir alıntı olsa da yükleminden dolayı Farsçadır.

“Este'iz bi'llâh min şeytānihī

Ƙad helaknâ āh min tuğyānihī” (957. beyit, vr. 41a)

“Pîş-i bî-had her çi maḥdüdest lâst

Küllü şey'in ğayra vechi'llâh fenâst” (1347. beyit, vr. 57a)

İlk örnekte istiâze (Allah'a sığınma) içeren ilk mısraın tercüme edilmemesinin, İslam kültür ve medeniyet dairesinde yetişen bir Müslüman için anlaşılmasında herhangi bir sorun yaşanmayacağı düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. İkinci örnek yer alan Arapça ifade ise bir ayete gönderme yapıldığından tercüme edilmediği düşünülebilir.

Sadece tamlamadaki kelimelerin yerlerinin değiştirilip ikinci mısraın tercüme edilmediği yer için örnek ise şöyledir:

“Āşıka hoş-ter nedür bil eşk-i hūn

²⁴ Bahir Selçuk, “Klasik Türk Şiirinde Nidâ”, *Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları/Makaleler* (12-14 Mayıs 2017), ed. Lokman Turan- Oğuzhan Sevim (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2017), 1045-1046.

Rûy-ı zerd ü sûz-i dil derd-i derun” (340. beyit, vr. 15a)

Kaynak metinde “zerdî-i rû” şeklinde geçen tamlama mütercim tarafından “rûy-ı zerd” şeklinde değiştirilmiş, kalan kısmına dokunulmamıştır.

Sonuç

Bir Mevlevî şeyhi olan İbrahim Şâhidî tarafından Farsça kaleme alınan *Gülşen-i Tevhîd*, bir Uşşâkî şeyhi olan Abdullah Salâhî tarafından manzum bir şekilde Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercümede şekli olarak kaynak metne bağlı kalındığı görülmüştür. Kaynak metnin ve hedef dildeki tercümenin beyit sayısının aynı olması bunun önemli bir göstergesidir. Fakat Salâhî, tercümesinde kimi yerlerde kelime ekleme, çıkarma ve değiştirme gibi tasarruflarda da bulunmuştur. Onun Farsçadan yaptığı diğer tercümelerinin hacim bakımından az oldukları, konuları itibariyle de telif-tercüme şeklinde bir anlayışla hazırlandıkları bilinmektedir. *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd*'de ise hem şekil olarak hem de anlam itibariyle büyük ölçüde kaynak metin eksenli bir tercüme anlayışıyla hareket edildiği anlaşılmaktadır.

Tercümede kelime değiştirme yöntemine çoğunlukla fiillerde rastlanıldığı tespit edilmiş, Farsça ile Türkçe arasındaki kelime geçişkenliği dolayısıyla bu yöntemle başvurulduğu öngörülmüştür. Hatta kimi zaman vezin gereği Farsça fiilin tercüme edilmeksizin bırakıldığı yerler de bulunmaktadır. Fakat bazı Farsça kelimelerin tercümelerinde ise daha serbest davranıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca Salâhî'nin tercüme esnasında Ceyhun Irmağı yerine Nil Nehrini tercih etmesi bir mütercim olarak içinde bulunduğu İslam coğrafyasının ve kültürünün dinamiklerinden istifa ettiğinin bir göstergesidir.

Salâhî'nin kelime eksiltmesi yaptığı yerlerde “fetâ, gedâ, cânâ, püser, birader, eyâ, ey amû, dede, ey cehûl, es-salâ” gibi kelimeler kullanması hem kaynak metnin hem de *Mesnevî*'nin bir yöntemi olması hasebiyle yapılan işin esasına ters düşmediği söylenebilir.

Metinde kelime, kelime grupları, mısra veya bir beytin tamamının tercüme edilmemesindeki etkili husus, Farsçanın Türkçe üzerindeki edebî bir dil ve kültür olarak tesiridir. Bu doğrultuda vezin ve anlamdan kopmayan Salâhî, çoğu yerde cümlelerin fiillerini tercüme etmekle iktifa etmiştir. Salâhî'ye mi veya müstensihlerden birine mi ait olduğu bilinmeyen notlarla kullanımı yaygın olmayan, bununla birlikte tercüme de edilmeyen kelimeler için derkenârda sözlük anlamlarına yer vermek suretiyle bunun telafisine çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca bu notların kaynaklarının belirtilmesi de mütercim veya müstensihin istifade ettiği eserleri belirtmekten çekinememesi adına dikkat çekici bir durumdur.

Mesnevî gibi hacimli bir eserden seçilmiş belli sayıdaki beyitlere yazılan manzum bir serhi aynı nazım şekliyle ve aynı vezinde, anlamdan ödün vermeden tercüme eden Salâhî'nin bir mütercim olarak büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir.

Kaynakça | References

- Ahmed, Ni'metu'llâh. *Lügat-i Ni'metu'llâh*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Ahterî, Mustafa b. Şemseddin. *Ahterî-i Kebîr*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaatü Âmire, 1293.
- Akkuş, Mehmet. *Abdullah Salahaddîn-i Uşşâkî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Hikemiyat Yayınları, 2020.
- Alkaya, Yeliz. *Cevrî, Hall-i Tahkîkât ve 'Aynü'l-füyûz İnceleme-Metin (1b-36b)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Almaz, Hasan. "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümünde Bulunan Mevlana ve Mevlevilikle İlgili Eserler". *Mevlana Araştırmaları-1*. ed. Adnan Karaismailoğlu. 213-218. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Ayan, Hüseyin. *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1981.
- Ayan, Hüseyin. "Cevrî İbrahim Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/460-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin Esmâü'l-müellifin ve Âsârü'l-musannifin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1951.
- Burçoğlu, Nedret Kuran. *Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2010.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Mustafa Çiçekler. haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016.
- Canım, Rıdvan. *Latîfî- Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsiratü'n-nuzama: (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2000.
- Ceyhan, Semih. "Salâhî Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Demircioğlu, Cemal. *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Demircioğlu, Cemal. *From Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005.
- Elmalı, Hüseyin. "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Esin, Emel. "Amuderya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtârü's-sihah*. nşr. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 5. Basım, 1999.

- Fazlıoğlu, İhsan. "Osmanlı Döneminde 'Bilim' Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşumundaki Yeri ve Önemi". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 3 (Mart 2003), 151-184.
- Genç, İlhan. *Esrar Dede: Tezkire-i Şua'râ-yı Mevleviyye: İnceleme, Metin*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2000.
- Göre, Zehra. *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004.
- Hüseyin Vassâf, Osmânzâde. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 3. Baskı., 2015.
- İmamoğlu, Ahmet Hilmi. *Farsça- Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme - Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.
- Kılıç, Hulusi. "Cevherî, İsmâil b. Hammâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/459. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kılıç, Hulusi. "Tâcül'luga". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/356-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı., 1998.
- Macit, Muhittin. "Tercüme Hareketleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/498-504. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Mahdum, Abid Nazar. *Ravzatü'ş-Şühedâ ile Hadîkatü's- Süedâ Mukayesesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mustafa Sâkıb Dede. *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1866.
- Özçelik, Kenan. *Âşık Çelebi Terceme-i Ravzatü'ş-Şühedâ (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2016.
- Özçelik, Kenan. "Âşık Çelebi'nin Ravzatü'ş-Şühedâ Tercümesinde Metodik Uygulamalar". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/17 (2016), 265-280. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10003>
- Paker, Saliha. "Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. 37-71. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Paker, Saliha. "Tercüme ve Nazire olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak". *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları (Cem Dilçin Armağanı)* 33/2 (2009), 89-110.
- Salâhî, Abdullah. *Terceme-i Gülşen-i Tevhîd*. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, 7752, 190 vr.

- Selçuk, Bahir. “Klasik Türk Şiirinde Nidâ”. *Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları/Makaleler (12-14 Mayıs 2017)*. ed. Lokman Turan- Oğuzhan Sevim. 1040-1051. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Şâhidî, İbrahim. *Gülşen-i Tevhîd*. DTCF Kütüphanesi, El Yazmaları Bölümü, Muzaffer Özak I/902.
- Şıra, Hüseyin. *Abdullah Salahâddin Uşşâkî'nin Terceme-i Gülşen-i Tevhîd'i (İnceleme-metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Yazar, Sadık. “Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60/1 (2020), 153-178. <https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0042>
- Yazar, Sadık. “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. 248-293. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Yazıcı, Mine. *Çeviribilimin Temel Kuram ve Kavramları*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2010